

ARTICLE INFO

Received: 09th November 2022

Accepted: 18th November 2022

Online: 19th November 2022

KEY WORDS

Байъ (савдо), Мубоҳ, Ибаҳа (жоизлик)

Савдо-сотик ишларида ҳалоллик исломда қаттиқроқ буюрилган. Ноқонуний йўллар билан топилган озиқ-овқат маънавий ва ахлоқий саломатлигимизни бузади. Ноқонуний йўллар ва фирибгарлик йўли билан орттирилган даромад билан кун кечираётган одам ахлоқий ва маънавий жиҳатдан юксалмайди.

Ислом тижорий инсофсизликни қаттиқ қоралайди. Унда ҳар хил ёлғон битимлар ва ноқонуний фойда олиш мумкин бўлган даражада қораланади, мусулмонлар пул ишлашга ундалади ва улар бекорчиликдан қайтарилади.

Тижоратнинг энг муҳим ва дастлабки одобларидан бири савдо ва унинг турларига оид шаръий ҳукмларни яхшилаб ўрганишдир.[¹] Бундай ҳукмлар Қуръон, Суннат, ижмоъ ва қиёсда баён қилинган.

Исломиё савдодаги асосий унсурлар сотувчи, харидор, товар ва оғзаки

ИСЛОМДА ТИЖОРАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ШАРТЛАРИ (ҲУКМЛАРИ)

Қиличев Абдураим Ярашевич

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

Давлат ва ҳуқуқ институти мустақил тадқиқотчиси.

2441188guas@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7340194>

ABSTRACT

Ҳар қандай ижтимоий муносабатлар каби исломда савдога оид жараёнларни тартибга солиш механизми мавжуд. Тижорат қоидалари ҳамда ҳукмлари тўлақонли билимга эга бўлиш учун исломнинг ҳуқуқий асосларига мурожаат қилиш лозимдир. Мазкур мақолада мусулмон ҳуқуқида савдо ва унинг ўзи хос шартлари турли манбалар асосида ёритилган.

келишувдир. Ислом ҳуқуқшунослари ноаниқликдан қочиш ва битимни аниқ ва аниқ қилиш учун уларнинг ҳар бирини таърифлаганлар.[²]

Одамлар орасида ўзаро савдо-сотик, олди-берди муносабатларида доимо эътиборга олиш керак бўлган бир қанча қоидалар мавжуд. Булар:

1. Рози-ризочилик. Барча муомилалар ўзаро рози-ризочилик асосида қурилиши керак. Қуръони Каримнинг “Нисо” сураси 29-оятда, мол-дунёни ноҳақ йўллар билан емаслик, балки ўзаро розилик билан савдо-сотик орқали топиши кераклиги баён қилинган.
2. Аҳдга вафо.
3. Алдамаслик. Инсон ўзига ишониб берилган нарсага хиёнат қилмаслиги керак.
4. Судхўрликдан йироқ бўлиш.
5. Қимор ва унга ўхшаш меҳнатсиз давромалардан узоқ бўлиш.

¹ <https://doi.org/10.5281/zenodo.6905203> Илмий мақола. А.Я.Қиличев.

² Refer to kanz al-Raghibin, al-mahalli, kitāb al-buyū'

6. Адолат. Адолат қилиш тақвога яқиндир.

7. Барча нарса асли мубоҳдир. Оллоҳ истисно қилган нарсалардан бошқаси мубоҳдир, бу ҳукм молиявий муносабатларни ҳам ўз ичига олади.

8. Урф-одатлар. Кўп ҳолларда молиявий олди-бердиларни тартибга солишда, ўзаро низоларни ҳал этишда урф-одатлардан фойдаланилади. Лекин, улар шариат кўрсатмаларига зид бўлмаслиги керак. Ҳал этилаётган муаммо юзасидан шариатда махсус кўрсатма берилмаган бўлса, унда урф-одат инобатга олинади.

9. Жанжалга сабаб бўлувчи ҳар қандай номаълумлик олди-берди қилишни ман этади. Ўзаро низога сабаб бўлувчи нарсалар, молиявий муносабатларни шаръий кучга ва асосга эга бўлишига тўсқинлик қилади.[³]

Фақат қийматли молнигина сотиш ёки сотиб олиш мумкин. Ҳамма ёки баъзиларнинг кўнгли тусайдиган ва зарур вақтгача сақлаб қўйиш мумкин бўлган, шаръан фойдаланиш жоиз нарса мол ҳисобланади. Сотувчи ва сотиб олувчининг молни сотишга ёки сотиб олишга розилигини билдирувчи сўз ё амал савдонинг рукни – асосидир. Савдонинг бўлиши, тугаллиги, тўғрилиги ва амалга ошишининг шартлари бор.

Биринчидан, сотувчи ҳам олувчи ҳам ақлли бўлишлари керак. Мажнун ёки фойда-зарарни билмайдиган ёш боланинг савдоси бўлмайди.

Иккинчидан, сотувчи ё олувчининг савдога розилигини билдирувчи сўзлари бир-бирига мувофиқ, бир жойда айтилиши керак.

³ Муслмон учун зарур билимлар. А.Мираваз ўғли; - Тошкент: Мовароунаҳр, 2020.

Учинчидан, сотилаётган нарса мавжуд ва олувчига уни топшириш мумкин бўлиши керак. Йўқ нарсани, йўқ бўлиш хавфи бор нарсани (масалан, етилмаган мева, овланмаган қуш ё балиқни) сотиб бўлмайди.

Тўртинчидан, сотилаётган нарса сотувчининг мулки бўлиши ёки сотувчининг уни сотишга ваколати бўлиши керак. Бу талаб савдонинг тугал бўлиши шартидир. Бировнинг мулкани унинг рухсатисиз сотиш мумкин эмас.

Бешинчидан, сотилаётган нарса ва унга тўланадиган пул миқдори аниқ бўлиши, савдони бузувчи шартлар (кейин баён этилади) қўйилмаслиги, савдога икки тараф рози бўлиши, мол насияга сотилганида пулни тўлаш куни аниқ белгиланиши, қўчмас мулкдан бошқа молларни харидор қабул қилиб олиши лозим.

Бу саналганлардан ва юқоридаги шартлардан бири бўлмаса, савдо тўғри ва дуруст бўлмайди. Уларнинг бирортаси бузилмаса, ҳамда сотувчи ва олувчида ёки улардан бирида алоҳида бобларда зикр этилажак ихтиёрлардан савдодан айниш ихтиёрлари бўлмаса, савдо амалга ошган ҳисобланади ва сотилган мол сотиб олувчининг, унга тўланган пул сотувчининг мулки бўлиб қолади.

Савдо учун муайян сўзлар тайин қилинмаган. Молни сотганида ва олганида розилигини билдирувчи барча сўзлар билан савдо бўлади. Олувчи ва сотувчи молнинг нархига келишганлардан сўнг улардан қайси бири бўлсада, савдога розилигини билдирса (масалан, сотувчи “сотдим” ё “бердим” деса) иккинчи томон олувчи унга розилигини билдириши шарт эмас, балки шу жойнинг ўзида савдо

ҳолатининг ўзгариши жой ўзгариши ҳисобланади савдога рози бўлиш ёки уни рад қилиш ихтиёрига эга.

Агар истаса “олдим” деб розилигини билдириши ёки рад қилиши мумкин. Шунингдек, савдога розилигини биринчи бўлиб билдирган томонда ҳам, иккинчи томон унга розилигини билдирмасидан олдин фикридан қайтиш ҳуқуқи бор.

Буни у сўз билан ёки савдо қилган жойини ўзгартириши (масалан, бошқа ишга машғул бўлиш, ўрнидан туриш) билан ифодаланиши мумкин. Агар сотувчи биринчи бўлиб “сотдим” деса, олувчи “олдим” дейишдан олдин “йўқ, сотмайман” дейиши мумкин. Зеро у “сотдим” десада, олувчи “олдим” демаса мол сотувчининг мулкидан чиққан ҳисобланмайди.

Мусулмон ҳуқуқшунослари битимнинг ҳақиқийлиги учун тарафлар (харидор ва сотувчи) ўртасида оғзаки битим формуласини шарт қилиб қўйган. Ислонда ким сотувчини рози бўлмасдан мол-мулкни сотишга мажбур қилса, унинг олди-сотдиси бекор бўлади.^[4]

Одамлар ўз-ўзидан кўпроқ даромад олишга интилишлари сабабли, ҳалолликдан кўра фирибгарлик билан шуғулланиш эҳтимоли юқори. Бундай одамлар бошқаларни алдашга ва айёрлик билан пул йиғишга ҳаракат қилишади. Бу жамиятда тартибсизлик ва тартибсизликни келтириб чиқариши мумкин.

Ислон алдаш, қимор ўйнаш, нуқсонли мол сотиш, ўлчовда алдаш ва ҳоказоларни тақиқлаган. Савдогарлар учун учта танловлар белгилаган:

1. Хияр мажлиси - улар савдо қилинган ҳудудни тарк этишдан олдин савдони бекор қилиш.

2. Хиёр айб - агар товарда нуқсон топилса, товарни қайтариш.

3. Хиёр шарт - уч кун ичида бу товарни сотиб олиш ёки қайтаришни танлаш.

Давлат тижорат муносабатларида қонунбузилишларнинг олдини олишга кўмаклашиши лозим. Буни у савдо муносабати иштирокчиларининг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини руёбга чиқарувчи ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш орқали амалга оширади.

Савдо ер юзида тинчилик ва осойишталикни таъминловчи асосий омиллардан биридир. Савдода кишиларнинг тўғри сўзлиги, ваъдага вафодорлиги, омонатга содиқлиги каби кўплаб ахлоқий фазилатлар намоён бўлади. Савдо қоидаларини билмаслик оқибати турли низоларни келтириб чиқаради.

Зеро, ҳар бир мусулмон кишининг ислонда тижорат қоидалари ҳамда ҳукмлари бўйича билимга эга бўлиши мақсадга мувофиқдир.

⁴ Al-Haviy, al-Movardiy (6,124-125)

Байъ (савдо) - ислом дини шариатида бир молни иккинчи бир мол қийматига тенг нарсага алмаштириш. [5]

Мубоҳ - шариат томонидан мукаллаф кишига қилиш ёки қилмаслик ихтиёри тенг берилган нарса (емоқ ёки ичмоққа ўхшаш нарсалар, ҳаромлиги ёки ман қилингани ҳақида ҳукм келмаган барча нарсалар).

Ибаҳа (жоизлик) – қилиниши ёки қилинмаслиги ихтиёрий бўлган амал.

⁵ <https://nasafziyo.uz>